

סיכום בעל פה על עסקה והסתמכות

ארבע רמות בגמירות הדעת

1. רש"י מסכת מכות דף כד עמוד א – מחשבה

רב ספרא - בשאלתות דרב אחא (שאלתא לו) והכי הוה עובדא דרב ספרא היה לו חפץ אחד למכור ובא אדם אחד לפניו בשעה שהיה קורא ק"ש ואמר לו תן לי החפץ בכך וכך דמים ולא ענהו מפני שהיה קורא ק"ש כסבור זה שלא היה רוצה ליתנו בדמים הללו והוסיף אמר תנהו לי בכך יותר לאחר שסיים ק"ש אמר לו טול החפץ בדמים שאמרת בראשונה שבאותן דמים היה דעתי ליתנם לך.

2. בבא מציעא מט, א – סיכום בעל פה

דאיתמר; דברים, רב אמר: אין בהן משום מחוסרי אמנה, ורבי יוחנן אמר: יש בהם משום מחוסרי אמנה. - מיתבי, רבי יוסי ברבי יהודה אומר: מה תלמוד לומר הין צדק? והלא הין בכלל איפה היה? אלא לומר לך: שיהא הן שלך צדק, ולא שלך צדק! - אמר אביי: ההוא שלא ידבר אחד בפה ואחד בלב.

3. בבא מציעא מד, א – מי שפרע

כל המטלטלים קונין זה את זה. כיצד? משך הימנו פירות ולא נתן לו מעות - אינו יכול לחזור בו, נתן לו מעות ולא משך הימנו פירות - יכול לחזור בו. אבל אמרו: מי שפרע מאנשי דור המבול ומדור הפלגה הוא עתיד להפרע ממי שאינו עומד בדבורו. רבי שמעון אומר: כל שהכסף בידו - ידו על העליונה.

4. קניין גמור

סיכום בעל פה

5. שו"ע חו"מ רד, ז-ח

הנושא ונותן בדברים בלבד, הרי זה ראוי לו לעמוד בדבורו אף על פי שלא לקח מהדמים כלום, ולא רשם ולא הניח משכון. וכל החוזר בו, בין לוקח בין מוכר, אף על פי שאינו חייב לקבל מי שפרע ה"ז ממחוסרי אמנה ואין רוח חכמים נוחה הימנו.

וכן מי שאומר לחבירו ליתן לו מתנה, ולא נתן, הרי זה ממחוסרי אמנה. במה דברים אמורים, במתנה מועטת, שהרי סמכה דעתו של מקבל כשהבטיחו. אבל במתנה מרובה אין בה חסרון אמנה שהרי לא האמין זה שיתן לו דברים אלו עד שיקנה אותו בדברים שהם נקנים בהם.

6. רמ"א חו"מ רד, יא

הגה: אף על פי שבדברים בלא מעות יכול לחזור בו וא"צ לקבל עליו מי שפרע, מ"מ ראוי לאדם לעמוד בדיבורו אף על פי שלא עשה שום קנין, רק דברים בעלמא, וכל החוזר בו, בין לוקח בין מוכר אין רוח חכמים נוחה הימנו.

והני מילי בחד תרעא, אבל בתרי תרעי אין זה ממחוסרי אמנה. וכל האומר לתת לחבירו מתנה מועטת ולא נתנה לו, הרי זה ממחוסרי אמנה (הכל בטור). ועיין לקמן סימן רמ"ט.

וי"א דאפילו בתרי תרעי אסור לחזור, ואם חזר בו יש בו משום מחוסר אמנה, וכן נראה עיקר.

7. ערוך השולחן חושן משפט סימן רד סעיף ח

הנושא ונותן בדברים בלבד אף על פי שיכול לחזור בו ואינו חייב במי שפרע מ"מ ראוי לו לאדם לעמוד בדיבורו אף שלא עשה שום קניין רק דברים בעלמא וכל החוזר בו בין לוקח בין מוכר אין רוח חכמים נוחה הימנו והרי זה ממחוסרי אמנה. וזהו דוקא כשלא נשתנה המקח מהזמן שגמר עמו בדברים עד עתה אבל אם נשתנה המקח אין זה ממחוסרי אמנה. ולא דמי למעות דצריך החוזר לקבל מי שפרע אף בהזל או הוקר זהו מפני שמעות הויין מדאורייתא קניין גמור אבל דברים בעלמא אין צריך לקיים במקום שיש לו הפסד משינוי המקח. ואין זה מחוסר אמנה דהא לא הבטיח לו בעת שהיה מקח כזה.

ויש אומרים דאפילו בכה"ג יש בו משום מחוסרי אמנה דכיון דבאיש אמונים הוי דברים גמר עניין מה לו לשינוי מקח. ורבינו הרמ"א הכריע כדיעה זו.

והאחרונים נסתפקו בזה ומירושלמי משמע כדיעה ראשונה [הגר"א] ונראה דמדינא וודאי אין בזה משום מחוסרי אמנה רק ממידת חסידות [ואתי שפיר הכל ודו"ק]:

8. שו"ת חתם סופר חלק ה (חושן משפט) סימן קב

והנה הנוגע לעיקור הדין כפי משמעו' השאלה לא הי' קנין חליפין ולא אגב קרקע אלא כסף בלא משיכה א"כ בלא שום אומדנא כלל יכול לחזור בו המוכר כמבואר רס"י קצ"ח ולענין קבלת מי שפרע או מחוסר אמונה נראה ודאי שינוי שנשתנה הענין שנפל לו יורה בירושה הוה כתרי תרעא שברמ"א סוף סי' ר"ד

9. פתחי חושן קניינים א הערה ה

ונראה לפי דבריו דכל שנוי ענין שאילו היה יודע בשעה שגמר כדברים לא היה מתרצה למקח זה חשיב כתרי תרעי.

סיטומתא בסיכום בעל פה**10. שו"ת הרא"ש יב, ג**

דסיטומתא היינו דווקא שנעשה מעשה, כדפרש"י ז"ל, שרושמים על החבית. ורבנו חננאל ז"ל פירש: פאמיא, כמו שרגילין הסוחרים, תוקע כפו בכף חברו וזהו גמר המקח... אבל דיבור בעלמא, לא; אפילו אי נהוג, מנהג גרוע הוא ולא אזלינן בתריה.

11. שו"ת רדב"ז א, רעח

לפי שכבר נהגו כל ישראל שמקנים זאת המצווה על ידי דיבור בעלמא וכבר ידעת כי המנהג עיקר גדול בכל כיוצא בדברים אלו. ראייה מהא דאמרינן במציעא: האי סיטומתא... קניא.

12. שו"ת מהרש"ם חלק ה סימן מה

ועוד אני אומר דלפי מה שכתבתי לעיל דעכ"פ תליא במחלוקת הפוסקים אי שטר מהני להתחייב על הספק, אם כן בודאי אמרי' בזה דינא דמלכותא דינא דלא הוי כלל נגד דין תורה כיון דגם בדין תורה הוי ספיקא דדינא...

מי שפרע**13. שו"ע חו"מ רד, א**

מי שנתן דמים ולא משך המטלטלים, אף על פי שלא נקנו לו המטלטלים כמו שנתבאר, כל החוזר בו, בין לוקח בין מוכר, לא עשה מעשה ישראל וחייב לקבל מי שפרע; ואפילו לא נתן אלא מקצת הדמים.

14. בית יוסף חושן משפט סימן רד

ולענין הקונה קרקע או דברים הנקנים בכסף והניח לו משכון עליהם כתוב בחידושי תלמידי הרשב"א בפרק הנזכר שלא מצינו בקרקעות מי שפרע. וכתב הרמב"ן (מח: ד"ה כתב) משום דקנין גמור שלהם בכסף וכיון דלעולם הקנין שלם נגמר באיזה ענין שיהיה אף על פי שתמצא לפעמים שלא נגמר כיון דאותיבו משכון עליה או במקום שכותבין השטר שלא קנה בכסף אין מוסרין אותו במי שפרע. ואחר כך כתבו עוד על זה ואמרו דאיפשר דסבירא ליה להר"ף דאף בקרקעות יש מי שפרע אף על פי שלא מצינו מפורש כך בשום מקום. והר"ן (שם) גם כן נסתפק בדבר וכתב דאפשר דליכא מי שפרע במקרקעי ואחר כך העלה דליכא מי שפרע אלא במידי דקני מדאורייתא כגון מעות לרבי יוחנן ולפי דעתו אם נתן כסף לקנות קרקע והוא במקום שכותבין שטר אם בא לחזור בו איכא מי שפרע ואם נתן לו משכון חוזר וליכא מי שפרע:

15. שו"ע חו"מ רד, ה-ו

הלוקח מחבירו קרקע או שאר מטלטלים, ופסקו הדמים והניח משכון על הדמים, לא קנה, וכל הרוצה לחזור משניהם חוזר, ואינו חייב לקבל מי שפרע.

מכר לו בדברים בלבד, ופסקו הדמים, ורשם הלוקח רושם על המקח כדי שיהיה לו סימן ידוע שהוא שלו, אף על פי שלא נתן מהדמים כלום, כל החוזר בו אחר שרשם, מקבל מי שפרע. ואם מנהג המדינה הוא שיקנה הרושם קנין גמור, נקנה המקח ואין אחד מהם יכול לחזור בו. וכל זה בשרשם בפני המוכר, או שאמר לו המוכר: רשום מקחך. (ועיין לעיל סימן ר"א).

16. קצות החושן סימן רד ס"ק ב

ולכן נראה דודאי כל שנותן הכסף על המקח אף על גב שאינו קונה ראוי למיקם במי שפרע, דלא גרע מסיטומתא דמוסרין אותו למי שפרע... ובזה הוא דקי"ל כר' יוחנן דאינו במי שפרע אלא היכא דאיכא כסף והיינו שהמוכר זוכה בכספו, ומש"ה במשכון כיון דקי"ל מנה אין כאן משכון אין כאן ואין אדם יכול לשעבד משכון בלי חיוב גופו וכמ"ש אשר"י פ"ק דקידושין (סי' י') וכן כתב בשו"ע סימן ר"ז לענין שידוכין, א"כ ליכא כסף כלל כיון דלא זכה המוכר במשכון כלל וברשות לוקח הוא עדיין, וגבי סיטומתא דאיכא מעשה קנין על כל פנים אפילו כל דהו, קאי באבל, ובמשכון [לא קאי באבל] משום דנתינת המשכון לאו מעשה הוא כלל כיון דאינו זוכה במשכון.

הסתמכות**17. שו"ע חו"מ שלג, א-ב**

השוכר את הפועלים והטעו את בעל הבית, או בעל הבית הטעה אותם, אין להם זה על זה אלא תרעומת בד"א, בשלא הלכו...

בד"א שאין להם עליו אלא תרעומת בשלא הלכו, דוקא בשלא היו יכולים להשכיר עצמם אמש כששכרם בעל הבית זה; אבל אם היו נשכרים אמש, ועכשיו אינם נשכרים כלל, הרי זה כדבר האבוד להם, ונותן להם שכרם כפועל בטל; ואם נשכרים בפחות, משלם הפחת...

18. שו"ע חו"מ יד, ה

מי שאמר לחבירו שילכו לדון במקום אחר, ואמר לו: לך ואני אבוא אחרוך, והלך, והשני לא הלך אחריו, צריך לשלם לזה שהלך כל יציאותיו...